

Današnja demokratija prolazi kroz takođe veliku krizu. Mi smo imali u svoje vreme nešto, skoro niko više ne spominje, Milentije Popović se time bavio, takozvana neposredna demokratija vezana za rad, za radne odnose. Danas ta vrsta demokratije uopšte više ne postoji. Sve elite su bile za uvođenje demokratije, što je podrazumevalo višepartijski sistem. Bilo je potpuno jasno da višepartijski sistem u Jugoslaviji ruši Jugoslaviju. To nikoga nije interesovalo.

Aleksandar Kraus,
direktor *Metalservis* u penziji

Salih Fočo

Čini mi se da iz perspektive dvadeset godina poslije, mogli bi sasvim sigurno potvrdno odgovoriti – da se nije mogla izvršiti privatizacija u Jugoslaviji bez rata. Zaista nisam o tome razmišljao, ali evo, na neki način, da kažem da sam se naježio na to pitanje, jer čini mi se da ono pogađa srž stvari.

Naime, poznato je da je Markovićev koncept privatizacije i radničkog samoupravljanja u Jugoslaviji bio sedamdeset posto pređenog puta u procesu privatizacije, i da je trebalo samo dionice podijeliti radnicima koji su trebali i nominalno postati vlasnici fabrika. To se očito vidjelo da tako ne može ići, jer ni u jednoj drugoj zemlji radnici nisu vlasnici tvornica. Nosioći kapitala i aspiracije na privatizaciju i kupovinu imovine i fabrika bez novih ulaganja i izdvajanja, i onda su pokušali se tražiti razni modeli da to ospore i da onemoguće. Potvrdu za ovu činjenicu, za ovu svoju tvrdnju nalazim u više argumenata.

Većina, ili dobar dio kompanija jugoslovenskih bile su već začeci, ili razvijene multinacionalne kompanije, koje su mogle ravnopravno nositi se sa kompanijama Evrope i svijeta. Spomenut ću Energoinvest, Šipad, Unis, Rade Končar... možemo ih bezbroj nabrojati. Očito, strategija međunarodne zajednice, a imam izvorno podatke Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke, gdje su se opredijelili da u Jugoslaviji treba potpomoći mala i srednja preduzeća, a velika razrušiti. Tako kompaktna privreda kakva je bila u Jugoslaviji, bila je drugi vezujući faktor, možda bitniji od Saveza komunista; jer ja smatram da je sfera proizvodnje i povezanost bila jača od partijske i ideološke povezanosti, i da je ustvari se vidjelo da je na taj način treba razrušiti. Vi danas vidite, čim se jedna republika izdvojila, urušila se čitava privredna struktura Jugoslavije. Na primjer: u Bosni su se proizvodili mjenjači, u Priboju motori, karserije se proizvodile u Skopju. Vi ste imali integrirani proces privredni koji je bio optimalan za razvoj privrede i za kompanije koje su se mogle nositi sa izazovima konkurencije, pa čak i na svjetskom tržištu.

I drugi argument za moj odgovor. Najprije dva podatka. Prvo, interesantno, Sarajevo je opkoljeno bilo skoro četiri pune godine, ni ptica nije mogla ući u njega. Ali je interesantno da je Predsjedništvo kao supstitucija legalne skupštine donijelo Zakon o podržavanju radničke i društvene imovine u državu 1994. godine, kada su svi radnici bili na frontu. 230 hiljada ljudi je tad bilo samo na

jednoj strani u uniformi, uzmete i na drugoj strani, dakle, jednostavno, interesantno da je taj proces se odvio tad, a ne zapravo kasnije. To je, dakle, jedan podatak. Drugi podatak, ja sam 1997. i 1998. godine, kad je počela, mi smo nazvali u dvije faze, "mala" i "velika" privatizacija, podigao sindikate i rekao: "Dajte da okupite akcije i dionice radnika da osnuju svoje fondove i da kupe fabrike". Jer su se prodavale za sertifikate. Naravno, ta ideja je odmah bila onemogućena, jer kako će radnici biti vlasnici. A mogli su biti, zašto zapravo ne bi? Zar na isti način nisu došli do vlasništva nad kompanijama razni tajkuni i lobiji koji nisu uložili novac, već izvukli sve što je vrijedilo u tim kompanijama i najveći broj njih na kraju doveli do bankrota i do otpuštanja i gubitka posla za veliki broj radnika. A za sebe izvukli veliku korist. Dakle, vidite da je zapravo bio cilj da se dođe do što jeftinijeg kapitala i to male grupe ljudi okupljenih oko političkih elita ili interesnih lobija. Suviše je rano i teško odgovoriti da ne bi moglo biti (privatizacije bez rata), ali čini mi se da na kraju bi mogli spoznati da je to bio cilj. Jer mi smo danas pretvoreni u privjesak proizvodnih dobara koji stižu izvan zemlje. Ja sam zavirio u statističke podatke svih republika, današnjih samostalnih država nakon raspada Jugoslavije, i vidio da danas manje radi radnika, skoro za 57 posto nego što ih je bilo zaposleno u bivšoj Jugoslaviji devedesetih godina.

Šta je tranzicija donijela? Donijela je više od četrdeset posto nezaposlenih ljudi, uništenu privrednu infrastrukturu, rasrušene kompanije, otpuštene na hiljade radnika, socijalno sivilo i neuspjeli koncept privatizacije koji bi značio revitalizaciju i oporavak privrede. Došle su nam multinacionalne kompanije, sa svojim pravilima i proizvodima. Danas naše radništvo je potpuno zastarjelo sa svojim znanjima, u njih više se ne isplati ulagati jer to je stara radna snaga, neosposobljena za nove procese proizvodnje, i vidite da smo postali potpuno ovisni od uvoza. A ne zaboravite da je danas sedam puta zaduženija eks Jugoslavija, odnosno republike, samostalne države, nego što je bila Jugoslavija. Sedam puta zaduženija!

Dakle, teško je odgovoriti, ovo je izuzetno složeno i teško pitanje, potrebne su mnoge analize, ali čini mi se da ovo pitanje zaista otvara i ne da mira, u smislu i intelektualnom i analitičkom, što je Noa postavila. Očito. Jer, kad postavimo pitanje šta je smisao, danas sam se smijao, znate, mi prelazimo u Zvorniku, pa kažem, vidite, Srbija je ponovo na Drini, nije prešla. A đe smo izgubili toliko ljudi, materijalnih sredstava, privrednih dobara, da ne kažem kolike su sve i kakve posledice. Zašto? Nizašto. Dakle, realno, očito za neke sasvim treće interese, ne interese ljudi i naroda ovih prostora, bez obzira kako ih mi nazvali. Dakle, to su vrlo složena pitanja koja zahtijevaju razjašnjavanje. Za neke stvari mora potrajati vrijeme da se arhivi otvore da bismo mogli imati i dodatne informacije koje su se zbivale i kako su zapravo išle, ali smo svjedoci kako su se stvari odigrale u praksi. Rat je tema koja će nas opterećivati desetljećima, mržnja zamjeniti racio, etnos biti ispred rada i zarada ispred čovjekovog „ja“. „Mi“ je nešto što dominira i ne da da stvari gledamo na način koji one zahtijevaju. Sve je politizirano, kriminalizirano, podijeljeno, za sve su krivi drugi, mi smo se branili, vrijeme prolazilo, a svi zajedno zaostajemo i rekli bismo pesimistički i dalje tonemo u bespuće.

Izdavač:
Učitelj neznanica i njegovi komiteti
Imenovati TO ratom
CZKD
Urednik:
Ivan Zlatić
Dizajn i prelom:
Matija Medenica
Štampa:
Fotokopirnica „Student“

Projekat finansiraju Evropska unija kroz Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava i Holandska Ambasada u Beogradu po programu Matra Embassy Programme. Sadržaj ovog štampanog materijala je isključivo odgovornost CZKDa i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati da odražava stav Evropske unije.

za samoobrazovanje

Riiten

društvena pitanja

n°12/2013

Imenovati TO ratom u Zagrebu

U okviru zagrebačkog Subversive Festivala, 12. maja ove godine predstavili smo dosadašnji rad na projektu *Imenovati TO ratom*. Emitovali smo delove filmskog materijala sa pet okruglih stolova tematskog ciklusa *Radnici i politička proizvodnja ratova na Balkanu*, nakon čega je otvorena diskusija. Na diskusiju smo pozvali i predstavnike sindikata „Petrokemije“ iz Kutine i lokalne udruge branitelja (ratnih veterana) koja je učestvovala u odbrani ove fabrike od privatizacije. Poziv su najpre prihvatili,

ali su u poslednjem trenutku ipak odlučili da ne dođu. Tokom diskusije se ispostavilo da razgovor o vezi između rata i privatizacije u Zagrebu nije ni malo lakše otvoriti nego u Beogradu, čak ni u krugovima koje se (be) smatraju „levičarskim“.

U ovom broju završavamo objavljivanje materijala iz ciklusa okruglih stolova *Radnici i politička proizvodnja ratova na Balkanu*, sa izvodima iz diskusija koje smo emitovali na Subversive Festivalu.

Projektni tim *Imenovati TO ratom*

Srećko Mihailović, sociolog

O radničkoj klasi se danas malo i retko govori. O onima koji su učestvovali u ratovima još manje. Za razliku od radnika, oni koji su učestvovali u ratovima ponekad i dignu glas, a radnici retko, i čak sve manje. U našoj javnosti više su prisutne neke umanjene pojma radništva i radničke klase, neki deminutivi, pa se tako stalno taj pojam redukuje, da bi se na kraju umesto o radnicima govorilo o zaposlenima, i odmah dolazimo do jednog apsurd – oni koji su nezaposleni, oni kao da nisu radnici. Pa tako nisu radnici ni bivši radnici, penzionisani radnici, ni budući radnici, oni koji će se eventualno zaposliti. Reč radnici, i radnička klasa još više, sa stidom se upotrebljavaju od strane političke klase. I čak one političke stranke koje bi po svom nazivu i po svojoj programskoj orijentaciji bile usmerene ka toj klasi, ka radnicima, retko govore o tome i izbegavaju da o tome govore. Adekvatno tome, ne govori se o kapitalistima, nego o poslodavcima. Pa tako imamo poslodavce i poslodavce. A to su nam, valjda, radnici i kapitalisti. E, sad, sačuvaj bože da se govori o klasnoj borbi i klasnom sukobu između rada i kapitala.

(...)

Ključno objašnjenje gotovo poluvekovnog trajanja socijalizma u nas jeste ono o ovakvom ili onakvom dilu političke klase i radničke klase Jugoslavije. To

objašnjenje na domaćem terenu najviše je promovisao jedan od najvećih jugoslovenskih sociologa, Josip Županov, i on je do kraja života ustrajao na tom konceptu i suprodstavljao se raznim oblicima krivotvorenja jednog takvog pristupa. On je još 1983. godine definisao tu teoriju o koaliciji političke elite i radništva. Taj koncept je danas potisnut i verovatno je poslednji odblesak njegov bila ona ideja DOS-a o koaliciji naroda i DOS-a, ali to je, kao što znamo, brzo propalo.

(...)

Ja ne znam koliko su sociolozi i ini stručnjaci u stanju da utvrde socijalnu strukturu učesnika ratova. Ja sam pokušao u jednom traživanju omladine, dakle veoma posredno, iz 2002. ili 2003. godine, da pitam za učešće u ratu članova njihovih porodica. Podaci koje sam dobio pokazuju da postoji statistički značajna razlika između, sa jedne strane poljoprivrednika i manualnih radnika, i na drugoj strani onog konglomerata koji se obično svrstava u srednju klasu.

(...)

Društva koja ne otvaraju nova radna mesta će se raspadati i ratovaće. Tako da izgleda da ćemo imati i tu drugu stranu ratova, znači neće se ratovati samo za

ucitelineznalica.org

kapital, već će se ratovati i za rad.

(...)

U Srbiji nema promena tipa svojine bez rata. Do sada sva tri glavna oblika promene svojine desili su se u ratovima. Prva promena, razvlašćivanje turskih aga i begova i uspostavljanje srpskih aga i begova, desila se početkom devetnaestog veka, u ratovima za oslobođenje od 1804. godine pa na dalje. Drugo, kada su kapitalisti razvlašćeni, desilo se četrdesetih godina prošlog veka, takođe u ratu. Razvlašćivanje države, započeto i nedovršeno, takođe se desilo u ratovima devedesetih godina. Ta činjenica da bitna promena tipa svojine u nas se ne može desiti bez rata, to treba razumeti i treba kroz to objašnjavati i ono što nam se dešavalo u devedesetim godinama. Meni su bila impresivna neka sećanja učesnika rata iz Srbije i Hrvatske, koji su na iste načine, gotovo sa istim sintagmama, objašnjavali svoj radnički položaj uoči rata i ono što se dešavalo sa njihovim firmama za vreme rata i odmah posle rata. Tu neke bitnije razlike između jednih i drugih nije bilo.

(...)

Reagovanje na tvrdnju jednog od diskutanta da su radnici doveli Miloševića na vlast Nisu radnici doveli Miloševića na vlast. Miloševića je na vlast dovela njegova partija, koja je bila neprikosnovena sve do 1990. godine. Uostalom, i 1990. godine je bila neprikosnovena. Na referendumu 1989. godine Milošević dobija gotovo jednodušnu podršku svih u Srbiji. Svih! Znači i inteligencije, i srednje klase, i seljaka, pa i radnika. To podaci govore, to je nesporno. Na prvim višestranačkim izborima 1990. godine, dve trećine KV i VK radnika, ja se zadržavam samo na toj grupaciji, jer tvrdim da je ona ključna za gubljenje izbora koje je Milošević doživio 2000. godine; dakle, 1990. godine dve trećine KV i VK radnika glasa za Miloševića, 2000. godine petina KV i VK radnika glasa za Miloševića. Ostali za Koštunicu, nešto malo za Voju Mihajlovića itd. Promena u glasačkoj orijentaciji svih relevantnih društvenih grupa je najizrazitija, najveća upravo u grupaciji KV i VK radnika. Zato ja tvrdim da je ta društvena grupa ključna za obaranje Miloševića.

si. Jer studente su pozvali na štrajk i nisu imali obavezu ništa da im ponude, nego da smaknu Miloševića. A ako radnika pozove na štrajk, mora da mu obezbedi posao

sutra. Mora da mu obeća da će taj čovek raditi, da će imati lična primanja i od čega da izdržava porodicu.

Dragomir Olujčić, aktivista, o dolasku radnika vukovarskog Borova u Beograd 1988. godine

Konkretno kada se radi o Borovu, ono što je značajno je da to nije bio klasični klasni štrajk. Oni su se skupili, kao i ljudi u Skopju, kao i ljudi u Ljubljani i u Labinu, zabrinuti za sudbinu Jugoslavije. Dakle, nisu bile u pitanju plate, nisu bili u pitanju radni uslovi, nije bio u pitanju proces proizvodnje, nije bio u pitanju problem

stečaja, koji je postojao sve vreme. Dakle, protest radnika Borova je bio politički protest. Postojala je svest i o tome šta se sada dešava, i šta je nekakva poželjna budućnost. I, kao treće, što je možda i najvažnije, da se može nešto i uraditi da se ne desi ono što se dešavalo.

Lozanka Radojčić, majka vojnika poginulog na Kosovu, predsednica Udruženja roditelja poginulih vojnika Vera, nada, ljubav, bivša radnica 21. maja iz Rakovice

Rakovica jeste krenula 1989. godine, ali nikako svest radnika nije bila toliko za Miloševića. Oni su radili, dobijali platu, a pokret iz Rakovice je krenuo sa vrha, od direktora, pa je onda išao po vertikali i po horizontali. I onda kažu da su radnici peške došli do Skupštine. Jeste generalni direktor i još par direktora koji su bili oko njega. Ostali radnici su krenuli, došli su do izlaza iz Rakovice, u susret su im dolazili autobusi, pa su onda autobusima preveženi negde do izlaza iz Topčidera, tamo do Gazele, ili već sa koje strane su nailazili, i odatle su otišli peške ispred Skupštine. Ja sam bila tog dana, dvadeset sedam godina sam radila u „21. maju“, do novembra 1999. godine. Mi smo sedeli u kancelariji, dolazi upravnik i kaže: „Ajde izlazite!“. Ja mu kažem: „Čoveče, kako da izlazim, prvo – ne pada mi na pamet da idem peške, drugo – moram u tri sata da uzmem

dete iz obdaništa“. „Izlazite iz fabrike, pa idite gde hoćete!“ Znači, ne može neko od poslovnih partnera da zove, a da nekoga ima u fabrici, nego to mora da se zna da je ceo „21. maj“ krenuo. Krenuo je i „Rekord“. Sledeći put još jednom, opet organizovano, da radnici krenu, kad su im na izlazu davali po veku, pošto se krenulo pre ručka. Onda su isto otišli. Tad je Milošević lepo održao govor i rekao: „A sad svi na svoje radne zadatke!“

(...)

Jesu radnici glasali za Miloševića, ali radnici nisu imali drugu alternativu. Uveden je višepartijski sistem, došlo je do izbora, opozicija se okrenula studentima. Moje mišljenje je da oni nisu smeli da se obrate radničkoj kla-

Mile Milošević, bivši predsednik sekcije mladih radnika Saveza samostalnih sindikata Srbije, učesnik ratova u Hrvatskoj i na Kosovu, predsednik udruženja Srpski ratni veterani iz Rakovice

Ja bih rekao par reči o nekom događaju koji se dogodio u proleće 1990. godine, i koji je bio po meni zadnji pokušaj radnika da spreče rat. Ja sam tada bio predsednik mladih radnika Srbije. Tao je bio Samostalni sindikat, znate, samo jedan jedini. Mi smo taj miting organizovali ispred Generalštaba tadašnjeg, sa zahtevima da vojska spreči rat koji je bio na vidiku, i pohapsi sve aktere koji su gurali državu u rat. Tad se skupilo, negde oko tri hiljade radnika je bilo, došlo iz cele Srbije, mladih, i bilo je dosta građana koji su tu šetali. Bio je lep i dostojanstven skup. Nas su u to vreme oni koji su bili u Generalštabu, neki Stane Brovet, verovatno se sećate njega, Milan Gvreo itd, oni su nas tamo primili, vrlo ljubazno i uljudno, i mi smo njima te zahteve uručili. Oni su nam čvrsto obećali da rata neće biti, da nisu za rat i da će sve ura-

điti da rata ne bude. Međutim, mi dobro znamo da su oni posle bili akteri vrlo bitni u tom ratu, i Stane Brovet i Milan Gvero. Na tom mitingu, šta je meni bilo jako interesantno – bilo je dosta novinara. Naših, tadašnjih novina koje su bile, i ja sam prvi put u životu video te strane novinare. Nisam ih nikada video u životu pre toga. Znače ono, strani novinari, čuda... Kad smo došli sutra na posao, niko ništa o tome nije pisao u novinama. Niko ništa, sem nešto malo „Ekspres“, ako se sećate, koji je izlazio u to vreme. Mene je to jako čudilo, bili smo tužni zašto niko nije pisao o tom vrlo bitnom događaju, po nama. Ja sam kasnije shvatio da to nisu pisali jer su radnici njima bili potrebni za rat. Da radnici ratuju za nekoga, za nečije ciljeve, i radi toga nekome nije bilo u cilju da to raširi u javnosti.